

Laima KALĖDIENĖ

(Lietuvių kalbos institutas, Lietuva)

GEOLINGVISTIKOS RADIMOSI SĄLYGOS LIETUVOJE¹

1. Dialektologijos tyrimų kryptys ir principai priklauso nuo kalbos kitimo interpretacijų. Jaunagramatikiai ieškojo absoliučių dėsningumų, bangų teorija kalbos kitimus aiškino kaip gana chaotišką vandens ribuliavimą, ribojamą statesnių ar nuožulnesnių krantų — tarmių teritorijų sienų, o geolingvistika juos susiejo su visuomenės gyvenimu.

2. Pasaulyje *geolingvistikos* terminas vartojamas trejopai.

Pirmiausia geolingvistika sietina su *The American Society of Geolinguistics*, kurią 1965 m. įsteigė Mario A. Pei. Jos tikslas — kaupti, tirti ir skleisti žinias apie kalbų vartojimą, kalbų giminingumą, raštingumo lygį, spaudos buvimą bei kitus paprastai kalbų politikus ir visuomenę dominančius dalykus.

Kiti geolingvistiką laiko variantų sociolingvistikos dalimi. Apie 7–8-ą praėjusio amžiaus dešimtmetį, vos tik atsiradusi JAV ir Jungtinėje Karalystėje, sociolingvistika ėmėsi tirti ne tarmes ir ne kaimo vietovių kalbą, o miesto. Po poros dešimtmečių, toliau aiškinantis kalbos įvairavimo priežastis, susidomėta ne tik miestų, bet ir jų apylinkių kalba, taigi ir tarmėmis. Taip buvo įsivesta teritorijos, vadinamoji erdvės, dimensija, o variantų sociolingvistikos sričiai, skiriančiai ypatingą dėmesį tarmėms ir jų atmainoms, prigijo geolingvistikos vardas.

Trečioji geolingvistikos atmaina radosi lingvistinės geografijos dirvoje — naujos kartos lingvistiniai žemėlapiai yra itin pakitę lyginant su jų pirmtakais, braižytais prieš daugiau nei šimtmetį. Tokią galimybę sudarė pažangiosios technologijos. Tačiau kito ir tiriamieji objektai, o ypač subjektai — jau ėmė nepakakti vien tik *seno vietinio kaimiečio* (SVK) kalbos, radosi daugiau parametų, tarp jų ir socialinių. Atkreiptas dėmesys į kalbos suvokimo ir vertinimo problemas, imta dirbti percepcinių žemėlapių srityje. Buvo sukurta nauja tarmių tyrimo ir analizavimo metodikos sistema — dialektometrija. Taip natūraliai susiliejo variantų sociolingvistikos dalis, vadinta geolingvistika, su lingvistinės geografijos tąsa, kuri irgi imta vadinti geolingvistika.

3. Lietuvoje yra puikios geolingvistikos radimosi sąlygos lingvistinio kartografavimo srityje, nes turimas geras įdirbis, sukaupta turtinga tarmių duomenų bazė. Tačiau kyla ir nemaža problemų.

Pirmiausia dėl požiūrio į tiriamąjį objektą. Tuo metu, kai pasaulyje intensyviai buvo vykdomi variantų sociolingvistikos tyrimai, Lietuvoje jie beveik ignoruoti, todėl susiformavo paradoksali situacija: dialektologijos objektu dažniausiai tebelaikomas tas pats iš 19 a. atėjęs dialektologijos objektas ir subjektas — jaunagramatikų teorijos ir SVK kalba.

Su tuo susiję duomenų rinkimo ir analizavimo principai. Stipri Lietuvos struktūralizmo mokykla užgožė sociolingvistikos skverbimąsi, todėl net ir natūraliosios fonologijos proveržis neatnešė lauktos interpretavimo laisvės, nes jį neutralizavo kiti vyraujantys kalbotyros mokslo požiūriai.

Geolingvistika neįsivaizduojama be šiuolaikiškai sutvarkytų ir mokslo bendruomenei prieinamų duomenų bazių. Kaip žinoma, jas sudaro tiek naujai sukaupiti duomenys, tiek ir senieji, jau turimi. Pagrindinės būsimų Lietuvos geolingvistinių duomenų bazių problemos yra dvi: nors, siekiant išsaugoti, nemenka duomenų dalis yra perkelta į elektroninę formą, diduma jų tebėra neapdoroti. Kol kas transkripcijos ir transponavimo patirtis greičiau sudaro sunkumų nei palengvina tarminių duomenų analizę.

Kiekybinę, arba variantų, sociolingvistiką Lietuvoje užgožė taikomoji sociolingvistika ir susikūrė vienintelės įmanomos sociolingvistikos įvaizdį. Ir taip kalbininkų menkai kotiruotas socialinis kalbos aspektas dėl to imtas suvokti dar iškreipčiau.

---

¹ Pranešimas parengtas, vykdant Visuotinės dotacijos projektą „Šiuolaikiniai geolingvistikos tyrimai Lietuvoje: punktų tinklo optimizacija ir interaktyvioji tarminės informacijos sklaida“ (projekto kodas Nr. VP1-3.1-ŠMM-07-K-01-028)